

In memoriam Mirjana Gross

Život ispunjen strahom i nadom

In memoriam Mirjana Gross (1922. - 2012.)

U ponedjeljak, 23. srpnja, u 91. godini umrla je Mirjana Gross, velika hrvatska povjesničarka, profesor emeritus Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Život Mirjane Gross bio je uvelike obilježen strahom i nadom. Rođena je 22. svibnja 1922. u obitelji dobrostojećeg zagrebačkog poduzetnika židovskog podrijetla, Mavre, jednog od investitora i danas postojeće stambeno-poslovne četverokatnice na Britanskom trgu 12. Otac je bio vrlo zanimljiv i za svoje vrijeme vizionarski poduzetnik jer je još ranih 1930-ih godina razmišljao o uvođenju bezgotovinskog oblika plaćanja, kao preteče suvremenih kreditnih kartica. Mavro i njegova supruga Ella bili su pripadnici moderne građanske elite, usmjerene kako podizanju ekonomskog standarda, tako i njegovanju građanske kulture, u kojoj su kultura čitanja, sudjelovanja u udrugama, odlasci u kazalište i na koncerte bili samorazumljivi. U tom je duhu odgajana njihova kći jedinica, Mirjana, koja je, zagrebačkim dijalektom rečeno, doista imala "Kinderstube". Njeno zaštićeno djetinjstvo i mladost naprasno je prekinuo Drugi svjetski rat. S netom stečenom svjedodžbom zrelosti ženske Realne gimnazije u ruci i tek upisanim studijem medicine, Mirjana Gross bila je ubrzo prisiljena iskazati zrelost i hrabrost koje su nadmašivale njenu tadašnju dob. Usprkos njezinim upozorenjima, otac nije odlučio skloniti obitelj u inozemstvo, jer nije mogao vjerovati da Židovima u Hrvatskoj prijete opasnost. Sljedeće godine života Mirjane Gross ispunjene su strahom i tragedijama. Od ustaškog režima ona i njeni roditelji 1942. godine sklonili su se i skrivali kod obitelji Topol u Brdovečkom Drenju nedaleko Zaprešića, sve do 1943. kada su otkriveni i prebačeni u ustaški zatvor, te potom transportirani u nacističke logore, majka i kći u Ravensbrück, a otac u Buchenwald.¹ Mirjana i njena majka su užase logora preživjele, ali otac nije. Ni završetak rata nije donio kraj tragedijama jer se Mirjana Gross morala suočiti s tada po život opasnom tuberkulozom. Kao u grčkoj drami, spas je došao u zadnji čas s time što se "deus ex machina" pojavio u obliku tada odjednom dostupnih antibiotika. Zbog navedenih okolnosti, ali i materijalnih teškoća, studij povijesti i povijesti umjetnosti upisala je tek 1947. godine. Premda je i tijekom studija morala boraviti u sanatorijima, diplomirala je već 1951. godine, dakle u redovnom roku. Od 1952. do 1958. radila je u Historijskom institutu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, da bi 1959. postala asistenticom na Katedri za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, gdje je radila sve do odlaska u mirovinu.

¹ Vidi o tome članak Karmeke Devčić, Kronika obitelji najveće hrvatske povjesničarke, *Jutarnji list*, 27. srpnja 2012.

Mirjana Gross bila je čovjek koji je svojim životom pružao primjer da je i u najtežim životnim trenucima moguće pronaći neki izvor svjetlosti koji makar malo razbija tamu. U nacističkom logoru Ravensbrück u vrijeme jutarnjih prozivki zimi, dok su se zatočenicice tresle na studeni u oskudnoj odjeći i drvenim klompama na nogama, do nje u vrsti stajala je jedna ukrajinska Židovka koja bi se uz nju privila da se ugriju. Pritom bi joj recitirala stihove ruskih i ukrajinskih pjesnika, otkrivajući joj ljepotu poezije i jezika. Moći osjetiti ljepotu i barem trenutak se njome zanijeti u okruženju obilježenom smrću i strahom za goli život, dokaz je iznimne snage duha. Mirjana Gross nesumnjivo je bila žena iznimne snage. Zato je znala živjeti s brojnim traumama koje je zadobila tijekom boravka u logoru. Nakon niza tragedija smisao života našla je poglavito u znanstvenom radu. No posvemašnja, gotovo vestalska predanost znanosti nije ju udaljila od razumijevanja ljudi, napose suosjećanja sa slabima i potlačenima. U kratkom govoru na proslavi svoga 90. rođendana, održanoj na Filozofskom fakultetu, profesorica je upravo naglasila kako se mudrost zapravo sastoji u razumijevanju drugih.

Izuzetno je teško sažeti bogat historiografski opus M. Gross, koji se sastoji od 12 knjiga i više od 200 radova.² Kao tematske cjeline izdvajaju se politička povijest krajem 19. i početkom 20. stoljeća, radnički pokret, modernizacijski i nacionalno-integracijski procesi, ženska povijest i povijest Židova. Kao rijetko koji hrvatski povjesničar, M. Gross sustavno je od 1950-ih godina odlazila u inozemstvo i pratila zbivanja u stranim historiografijama, a svoja je saznanja sažela u dvije knjige o povijesti historiografije i metodologiji (*Historijska znanost*, 1. izd. 1976.; *Suvremena historiografija*, 1996.). Radovi Mirjane Gross tvore temelje moderne hrvatske historiografije o 19. stoljeću, napose je riječ o monografskim obradama modernizacije u razdoblju od 1848. do kraja Mažuranićeva banovanja 1880. godine (*Počeci moderne Hrvatske*, 1985.; *Prema hrvatskome građanskom društvu*, 1992.), potom izvornog pravaštva (*Povijest pravaške ideologije*, 1973.; *Izvorno pravaštvo*, 2000.) te zadnje monografije posvećene Franji Račkom (*Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, 2004.). Radovi M. Gross dobro su poznati i izvan Hrvatske, poglavito u srednjoj i jugoistočnoj Europi, o čemu su najbolje svjedočanstvo dvije knjige prevedene na njemački (*Die Anfänge des modernen Kroatien*, 2004.; *Von der Antike bis zur Postmoderne. Die zeitgenössische Geschichtsschreibung und ihre Wurzeln*, 1998.), te brojni članci objavljeni na stranim jezicima, poglavito njemačkom i engleskom. Profesorica je također dobitnica niza domaćih i međunarodnih nagrada i odlikovanja (*B. Adžija, V. Bakarić, J. J. Strossmayer, Anton Gindely*, medalja *Josef Hlavka* Češke akademije, Austrijski orden za znanost i umjetnost I. reda itd.).

² Biografije i bibliografije M. Gross vidi u: *Zbornik Mirjane Gross*, Zagreb 1999.; *Mirjana Gross - Professor emeritus Facultatis Philosophiae Universitatis Studiorum Zagrabienensis*, prir. N. Stančić, Zagreb 2004.

Znanstveni radovi M. Gross jasno pokazuju njezinu otvorenost novim putovima i stalnu mijenu. Dočim su se njezini prvi radovi (neobjavljena doktorska disertacija o socijalnoj demokraciji u Hrvatskoj 1890. - 1905., kao i monografija o Hrvatsko-srpskoj koaliciji) bavili pretežito političkom povijesti, upravo je na njezinu inicijativu pokrenuta sinteza hrvatske povijesti od 1860. do 1914. (Šidak – Šepić – Karaman - Gross, *Povijest hrvatskog naroda 1860. - 1914.*, 1968.), koja je objedinila politička, ekonomska i socijalna kretanja u svim hrvatskim zemljama. Na odmak od isključive političke povijesti, M. Gross su uvelike potakla dostignuća francuskih znanstvenika okupljenih oko časopisa *Annales*, koja je pratila od sredine 1950-ih godina. Nove važne promjene u njezinim interesima i motrištima donijelo je slabljenje ideološke partijske rigidnosti tijekom 1960-ih godina, kao i Hrvatsko proljeće, koje ju je svojim dramatičnim postavljanjem nacionalnog pitanja na dnevni red, potaklo na istraživanje nacionalne problematike, poglavito hrvatskih nacionalno-integracijskih ideologija. U nizu radova te u monografiji o izvornom pravaštvu iz 1973., prikazala je ne samo političko-ideološku komponentu nacionalne problematike, nego i njezinu socijalnu strukturu, interpretirajući pravaštvo kao pokret liberalnog građanstva, a ideologiju A. Starčevića i E. Kvaternika kao romantičku nacionalno-integracijsku ideologiju, usporedivu s mnogim takvim pokretima diljem Europe. Zanimljivo je kako je u novoj knjizi o pravaštvu te u monografiji o F. Račkom pokazala kako su i pobornici izvornog pravaštva i jugoslavenstva u temelje svoga sustava ugradili ideju modernog hrvatskog državnog prava. Sljedeći važan utjecaj na M. Gross 1980-ih izvršili su njemački povjesničari okrenuti istraživanju socio-kulturne historije, posebice stasanju modernog građanstva i njegove kulture u europskom kontekstu. Posebice valja izdvojiti tzv. bielefeldski krug oko Jürgena Kocke. U nizu već spomenutih monografija M. Gross prikazala je kako modernizacijski procesi u Hrvatskoj počinju u razdoblju neoapsolutizma. Pritom je revidirala sliku o 1850-ima kao dobu isključive germanizacije i apsolutizma, vremenu “Bachovih husara”, pokazavši da se istodobno počinju “odozgora”, tj. iz samog vrha države provoditi modernizacijske reforme uprave, pravosuđa, ekonomije i školstva. M. Gross nastavila je raščlambom te modernizacijske vertikale u Hrvatskoj sve do kraja Mažuranićeva banovanja 1880., osvjetljavajući teškoće i ograničeni domet modernizacijskih reformi, pri čemu su ključni ograničavajući čimbenici bile političke prilike i nerazvijenost same zemlje. Naposljetku, valja spomenuti kako se M. Gross bavila i pitanjima ženske povijesti, nastojeći potaknuti istraživanje “nevidljivih” žena 19. stoljeća, a u pojedinim radovima pozabavila se i poviješću i emancipacijom Židova u Hrvatskoj i Habsburškoj Monarhiji. Njezina posljednja monografija znakovito je posvećena Franji Račkom, formulatoru ideologije jugoslavenstva, prvom predsjedniku JAZU-a i utemeljitelju moderne hrvatske historiografije. Na primjeru Račkog M. Gross je demonstrirala hrvatsku i europsku komponentu te ideologije. Ujedinjenje hrvatskih zemalja temeljilo se na modernom hrvatskom

državnom pravu (po potrebi kombiniranom s prirodnim pravom), isticale su se hrvatske posebnosti, ali prije svega nastojalo nadoknaditi zaostatak za „izobraženimi narodima europskim“, cilj kojemu očito i danas još težimo.

Također valja istaknuti kako je tijekom cijelog svog života M. Gross održavala brojne kontakte s kolegama u Hrvatskoj i inozemstvu, a svoja saznanja uvijek je bila spremna nesebično podijeliti s drugima. Čuvana je bila njezina „peripatetička škola“ u kojoj se tijekom šetnji po Zelengaju raspravljalo o historiografiji. S mladim kolegicama i kolegama predano je radila, a potpisnici ovih redaka i sami su prošli njezinu „školu“, pišući po nekoliko verzija pojedinog članka i rješavajući niz pitanja, uskličnika i valovitih crta kojima bi profesorica ispravljala tekstove. Danas više nema nekoga tko će na taj način čitati naše tekstove jer akademska emancipacija, poput svakog sazrijevanja, nosi uz radosne momente osamostaljiivanja i profiliranja vlastita puta, također i nostalgiju za izgubljenim akademskim djetinjstvom. Ta spoznaja dolazi naknadno, kada mladost prođe, i tek sada nam je jasno zašto je profesorica svoje već stasale studente stalno ispravljala da nisu bivši studenti. U mladenačkom žaru isticanja vlastite emancipacije nismo shvaćali da u odnosu profesora i studenta pridjev bivši nije primjeren.

U stručnom i osobnom pogledu M. Gross je zaokružila velike životne krugove – u njezinom historiografskom opusu prominentno mjesto imaju radovi o modernom građanstvu, iz kojega je i sama potekla, a drugi veliki krug zaokružio se u zadnjoj godini njezinog života, kada je, ne mogavši više živjeti sama, utočište i toplinu obiteljskog okružja, našla opet u istoj obitelji koja ju je spasila za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Prisustvujući svečanosti povodom svog 90. rođendana, održanoj na Filozofskom fakultetu 22. svibnja 2012., još jednom se vratila u sredinu s kojom je u profesionalnom smislu bila čvrsto vezana, zatvarajući tako još jedan veliki krug.

Mario Strecha - Iskra Iveljić

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

44

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2012.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 44

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Damir Boras

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek),
Hrvoje Petrić (rani novi vijek), Željko Holjevac (moderna povijest),
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest)

Međunarodno uredničko vijeće / International Advisory Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange*

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske,
Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama/The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Marko Maraković

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

DOMAGRAF d.o.o.

Naklada

300 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*